

М. М. ПИЛИНСЬКИЙ, Г. М. КОЛЕСНИК
ОЛЮДНЕНЕ СЛОВО ПОЕТА

По-різному складається доля митців та їхніх творів. Доля поезій Павла Тичини — натхненного співця революції, поета-інтернаціоналіста, радянського патріота, тонкого лірика і громадянина — складалася щасливо. Із роками ми більше усвідомлюємо велич митця, його новаторство і, зокрема, новаторство мовне.

«Квітни, мово наша рідна» — так назвав Павло Тичина одну із своїх останніх статей, присвячених українському слову. До друку підписав її вже тяжкохворий, у лікарні. Читаючи його вірші й поеми, статті, виступи, листи, висловлювання, афоризми, присвячені рідній мові, ми відчуваємо, як любив її поет, як підносив, плекав і викохував.

Видатний український учений-лінгвіст, письменник, всесвітньовідомий сходознавець академік Агафангел Кримський писав колись: «Я люблю Павла Тичину не лише як поета, але і як філолога. Вже давно мене приваблює до себе свіжий аромат його мови, повної чарівної краси. Поет завжди збагачував мову своїми творами».

І як поет, і як мовознавець Павло Тичина звертає насамперед увагу на точність вислову, а надто ж — на його свіжість, незаяложеність. Дуже повчальною є щодо цього розповідь про авторську знахідку у «Пісні трактористки»: «...бо між наших вороних *повелися* тії коні, що вже знала я про них». Справді, одне тільки слово *повелися*, а яка зміна звучання, настрою, образу...

Незмірно зросла з тих довоєнних часів культура нашої мови. Тепер уже важко й повірити, що й у республіканських газетах тоді могли траплятися *лунне затемнення, грунт, що уходить з-під ніг, недоторкана булка* та інші дивогляди.

Відомо, з яким пієтетом ставився Павло Тичина до великого Григорія Сковороди, думка якого протягом століть впливала на розвиток філософських і морально-етичних ідей у всій Росії та й за її межами. Але дуже знаменно, що одним із перших Павло Тичина так висловився про мову його творів: «Звичайна, буденна людська мова свідомо почала звучати саме в Григорія Сковороди. І це вже від нього прослалися стежки-доріжки — через Некрашевича й до Котляревського, і до Марка Вовчка, і до Шевченка». Тепер це майже для всіх — очевидна річ. Але тоді, коли були написані ці рядки, ще широко побутували погляди про існування свого роду «прірви» між мовою Котляревського і українською літературною мовою його попередників.

Новий світ, який так швидко змінюється й ускладнюється, не описати образами та епітетами із допотопного ковчега, треба «йти з епохою», а звідси і «спроба використання термінології і символіки точних наук». І це було написано десь у 1924 році! І знову пристрасний пеан неологізмам, новотворам або, як тепер їх називають, інноваціям.

Коли оглядаємо їх нині, усі разом — і крилаті вислови, і неологізми, — особливо наочно видно, як багато зробив поет для розвитку рідної мови і як у творенні нового залишався близьким її духові, навіть у тому чудовому, неповторно-оригінальному «яблуновоцвітно». А що вже й говорити про слова, які відповідають відомим тенденціям нашої мови, зокрема поетичної, до творення слів без суфіксів чи префіксів (*бездорож, бризь, гон, дих, витрим, гучінь, дій, квітть, рить, стій, тень* та ін.). Звичайно, частина цих слів звучить тільки в контексті, але звучить незамінно. Може і не створив їх Тичина, а тільки пустив, так би мовити, у поетичний обіг?

Невідомо, скажімо, чи Леонід Первомайський створив слово *цем*, як дехто з мовознавців гадає, чи ні? Відомо, що вже після нього почав вживати *цем* Андрій Малишко, а тепер і Іван Драч та інші поети. А хто створив неологізм останніх десяти років — слово *бентега* (бентежність)? Його полюбає Павло Загребельний, чії твори широко читаються.

Крім кореневих, безафіксних, неологізмів другим улюбленим їх видом для Павла Тичини є різного типу складні слова. Складні слова — давній поетичний засіб, кожний поет використовує його по-своєму. У Тичини це, насамперед, зовні несподівані, але глибоко виправдані образним контекстом сполучення. *Що таке опукло-бядьорий?* Незрозуміло. Але

як добре пливати під опукло-бадьорими вітрилами! Інші сполучення ніби й простіші, однак теж створюють неповторні образи: *блакитнолісся* не замінити на *блакитні ліси*, а *бистрокрилля* взагалі нічим замінити. Неологізми П. Тичини, як і М. Рильського, йдуть цілком природно від Тараса Шевченка: згадаймо хоча б його «лани широкополі».

Збагатили літературну мову також неологізми-дієслова, утворені від іменників: *акордитись* — звучати акордами, *бровити(ся)*, *брунчати*, *глибитися*, *дипломатити*, *збутонити* і багато-багато інших.

Звичайно, не лише тичининські неологізми збагатили нашу мову. Павло Григорович був новатором і в розвиткові вже існуючих мовних традицій, уточнював і шліфував окремі виражальні засоби.

Мовотворчість прозаїка або поета особливо яскраво виявляється на початку нових етапів розвитку літературної мови. І мова Павла Тичини виявляє своєрідну революційність уже на самому початку радянського періоду. Тичина збагатив її сотнями незвичних для неї раніше зворотів, поставив сотні слів у нове для них оточення, модифікуючи тим самим їх зміст.

Вражають, зокрема, влучні назви поетичних збірок або творів. Більшість із них увійшла в мову кожного із нас, стала нормою. От хоча б: *псалом залізу*; *вставай, хто серцем кучерявий* (зовсім нове значення останнього слова)... А як тонко поет використав стилістично (і розширив!) граматичні можливості нашої мови у назвах збірок: «І рости, І діяти», «Перемагають і жить».

Стилістика, зрештою, це той мовний рівень, на якому поет збагатив нашу мову чи не найбільше. Три головних напрями мовностилістичних шукань простежуються в творах Тичини: поетичної символіки, стилізації під фольклор і публіцистичності. Тичина, як ніхто, вмів перетворити у поезію газетну інформацію, повідомлення, конкретний політичний факт, надавши їм художньої образності, використавши експресію усного розмовно-побутового мовлення. Тим самим він створював зразки для наслідування, для піднесення культури мови газети, зразки синтезу публіцистичності й художності.

Якщо у раннього Тичини згадувані напрями мовностилістичних шукань простежуються лише в деяких творах, то пізніше, з середини 30-х років, поет усі їх поєднує. І не механічно. Він широко використовує фольклор, але не імітує його. Звертається до своєї символічної спадщини без колишніх «космічних» абстракцій. Він підніс на вищій щабель мову політичної лірики і розповідно-пісенного поетичного жанру.